

Lama pelastakoon meidät suomalaisilta taloustieteilijöiltä

En tiedä onko ongelma suomalaisen journalismin välinpitämättömyydessä tai taloustieteilijöiden arroganssissa, mutta heikentyneen taloustilanteen myötä talousasiantuntijoiden totaalinen kaikkoaminen julkisuudesta on epäilyttävää. Tähän asti rivijournalistia tai edes kaupunkien johtoa ei ole huolettanut, että asuntomarkkinoiden tuorein taloustietämys haetaan asuntoluotottajilta ja rakentamisen arvot rakennusliikkeiltä. Kaupunkitutkijalle asetelma on ollut pitkään yhtä epäilyttävä kuin Alkon edessä tehty alkoholipolitiikkahaastattelu. Vallitseva hiljaisuus on poikkeuksellinen, kun muistelee erilaisten talouden asiantuntijoiden juoksuttamista julkisuudessa hokemineen¹ viimeisen 15 vuoden aikana kuin Putous-hahmoja konsanaan.

Uutiset ovat pohjustaneet suomalaisen rakentamisen syöksyä pian jo vuoden ajan, joten ajatukseni ovat väistämättä siirtyneet pohtimaan hiljaisuuden taustasyitä. Taloustieteen Nobelilla palkittu Joseph Stiglitz (2004) on peräänkuuluttanut eroavaisuuksien tunnistamista taloustieteen ideoiden ja niistä johdettujen poliittisten ideologioiden väliltä sekä niistä aiheutuvista hankaluuksista. Tätä tapahtuu tutkijoiden ja vallankäyttäjien roolien sekoituessa, kun politiikkasuosituksia esittävät tutkijat politisoituvat ja siirtyvät valtaapitäviin asemiin, tai silloin, kun hallintovihamieliset yritykset ajavat omia etujaan hallinnon rattailla².

-
- 1 Chaïm Perelman on ns. uuden retoriikan alaan kuuluvissa tutkimuksissaan todennut uskottavuuden ja yhteisymmärryksen rakentuvan huomattavalla tavalla toiston, ei argumenttien laadun varaan. Suunnitteluretoriikassa tapahtuneessa muutoksessa ja ideologisessa käännytyksessä on sosiaalisen median painostusryhmien rooli asia-argumenttien hävittäjänä ollut vertaansa vailla.
 - 2 Stiglitzin teos kritisoi avoimesti Kansainvälisen valuuttarahaston (engl. International Monetary Fund, IMF) ajamaa taloustieteeksi naamioitunutta ideologiaa vastaan. On hämmentävää, että 20 vuotta myöhemmin kaupunkisuunnitteluumme tarjotaan, jopa täysin samoja doktriineja.

Lama on aina tragedia, mutta valitettavan usein myös ainoa hetki, jolloin kukaan on valmis omaa toimintaansa arvioimaan. Ekonomistien kaikkoaminen on kuitenkin saanut oppipojat hämmennyksiin. Eräs toteaa esimerkiksi, ettei ”markkinamekanismiin luottavana periaatteessa kannata suorita tukia rakennuslalle”, mutta silti hänen mukaansa ”seuraukset pitää ymmärtää.” (Raeste, 2023). Mihin tässä välissä oikein katosivat hallinnon ja markkinoiden roolit? Onko niin, että laman tullen jokainen markkinoiden tuhaajapoika kääntyy sosialistiksi ja hamuaa Keynesin kainaloon? Tässä kirjoituksessa kuvaan, kuinka ”teorioiden” sisäänrakennetut poliittiset asetelmat tai niitä hyödyntävä edunvalvonta voivat myös meillä huomaamattomasti rakentua osaksi neutraalilta näyttävää kaupunkitalouskeskustelua.

Suunnittelun demonisointi

1990-luvun lama ei ollut Suomelle armollinen, mutta näin jälkikäteen tarkastellen erityisen turmiollinen se oli suomalaiselle julkishallinnolle. Keskeinen uudistus oli ns. uusi julkisjohtaminen, jonka agendaksi muodostui tehottomana pidetyn julkishallinnon rapauttaminen. Kaupunkisuunnitteluun rakennettu keinotekoinen ja ideologinen vastakkainasettelu, joka perustuu reaali maailmasta irrotettuun markkinaideaaliin ja demonisoituun julkisen vallan toimintamalliin, on lainattu suoraan anglo-amerikkalaisista ihanteista (Allmendinger & Thomas, 1998; Allmendinger, 2001). Lamaa edeltäneen – ja Suomessa osaltaan sitä vahvistaneen – sosialistisen maailmanjärjestyksen romahtaminen teki tilaa toisille ideologioille, joista vahvimaksi valikoitui Friedrich Hayekin pian toisen maailmansodan jälkeen esittämä totalitarismin kritiikki (Hayek, 1998; von Herten, 2007).

Kaupunkisuunnittelua kritisoivien taloustieteilijöiden suussa kulkee edelleen karrikoitu kuva ”suunnitelmataloudesta” (Pursiainen, 2016), vaikka esimerkiksi suomalaisessa kaupunkikehityksessä suunnitelmallisuus ja talous ovat olleet pikemminkin järjestelmästä puuttuvia kuin sitä määrittäviä tekijöitä. Jostain syystä ei haluta ymmärtää, että suomalaisen julkishallinnon suunnitelmat eivät oikeastaan eroa millään olennaisella tavalla kotitalouksien tai yritysten tarpeesta tai kyvystä ennakoita tulevaisuuttaan.

Suomessa julkishallintovetoinen kaupunkikehittäminen on nähdäkseni tätä talouspuheen vastakkainasettelua varten luotua olkinukkeä tasapainoisempi. Oikeussosiologian professori Paavo Uusitalon (1990) kuvaus yksityisen ja julkisen toimijan rooleista on edelleen vertaansa vailla: ”Julkisen vallan tehtävä on kaksinainen. Hyvä julkinen valta sekä edistää yleistä etua että suojelee erityisintressejä. Ristiriitatilanteissa yleisen edun tulisi kuitenkin asettua erityisintressien edelle.” Näkemyseroja syntyi lähinnä siitä, mitä erityisintres-

sien – siis yksityisten toimijoiden – suojelemisella tarkoitetaan ja mitä muita oikeuksia maanomistaja voi omistusoikeuteen vedoten itselleen vaatia tai mitä näihin oikeuksiin liittyviä velvoitteita voidaan hyväksyä. Jonkin verran ristiriitaisuuksia liittyi myös siihen, mitä mainittuun ”yleiseen etuun” sisältyy ja mitä keinoja saa käyttää.

Uusitalon (1990) kirjoitus on edelleen niitä harvoja analyttisiä ja kriittisiä kuvauksia suomalaisen julkishallinnon ja yksityisen edun välistä harmaasta alueesta, joka on altis muutoksille ja heijastelee ajankuvaa. Nykykaavoitusta seuraavalle voi tuntua vieraalta, että esimerkiksi lunastuslaki edeltäjineen (603/1977; 27/1898) on laadittu juuri suojaamaan yksityistä omaisuutta julkishallinnon mielivallalta. Lain soveltamisen kannalta keskeinen on sen 4§, joka kieltää lunastuksen toimeenpanon mikäli ”*lunastuksen tarkoitus voidaan yhtä sopivasti saavuttaa jollain muulla tavalla*”. Vallalla olevan käsityksen mukaan tällainen muu tapa on esimerkiksi neuvottelu, jonka käytännöt yhä edelleen vaihtelevat kunnittain. Uusitalon analyysin kohteena olikin juuri kirjoitetun ja sovelletun lain välisellä rajalla vaanivat hallinnon epäonnistumiset, korruptio ja jääviys. On tärkeää tunnistaa, että hallinnon epäonnistumista ei voi parantaa hallintoa poistamalla vaan hallintoa parantamalla. Varmaa kuitenkin on, että väljä talouspuhe ei sitä tee.

Häiriöpuhe

Taloustieteilijöiden julkishallinnon häiriöpuheeksi luomaa vastakkainasettelua on hankalaa ylittää. Erityisesti mainittu yleisen edun käsite on haastava, koska liberaalille talouspolitiikalle ei ole olemassa sellaista asiaa kuin yhteiskunta. On vain yksittäisiä miehiä, naisia ja perheitä (Thatcher, 1987). Onneksi tämä käsitteellinen epäsuhta voidaan kohtuullisella tavalla kiertää viittamalla talouden keskeisestä terminologiasta löytyvään ns. ulkoisvaikutukseen. Kyse on siis liiketoimien kolmansille osapuolille kohdistuvasta vaikutuksesta, joka syntyy kahden osapuolen toimien välillisenä seurauksena. Suomalaisessa lainsäädännössä kolmatta osapuolta edustaa julkishallinto – lähinnä kunta ja valtio. (Heuru ym., 2008)

Taloustiede on tuonut kaupunkikehittämiseen paljon lupaavia ulkoisvaikutuksiin liittyviä uudissanoja, joilla suunnittelukäsitteistö on kaapattu. Väljä ideologinen keskustelu on tunkeutunut sitkeästi mm. koko pääkaupunkiseudun kehittämiseen jo siinä määrin, että poistan Remingtonista varmistimen, kun edes kuulen sanan kasautumisetu. En siksi, ettenkö uskoisi kasautumisetuihin, koska ilman kasautumisesta syntyviä mittakaavaetuja on turha puhua kaupunkitaloudesta, kaupungeista, kylistä tai edes liikenteestä (vrt. Krugman,

1995). Syy on siinä välinpitämättömyydessä tai ylimielisyydessä, joka väljään puheeseen sisältyy³. Kasautumisetu ei ole selittävä, vaan selitettävä ilmiö.

Monet uudissanoista on valittu pinnallisesti ilman analyysiä tai yritystä tarkentaa millaisista ja keneen kohdistuvista ulkoisvaikutuksista oikeastaan on kyse. Pääpaino on hallinnon negatiivisten vaikutusten kritiikissä, kun taas positiivisten vaikutusten oletetaan syntyvän yleisellä markkinapuheella ilman minkään asteista kritiikkiä mahdollisista epäonnistumisen syistä (vrt. Pursiainen & Saarimaa, 2016). Kasautumisen hyödyissä on taustaoletuksena, että muutos tapahtuu pitkällä aikavälillä niin tehokkaasti, ettei ikäviin välivaiheisiin tai osaratkaisuiden laatuun ole tarpeen puuttua.

Suurimpana syynä haluttomuuteen käydä mitään aitoa kaupunkisuunnittelun ja -talouden välistä vuoropuhelua on ideologinen pelonlietsonta ja kritiikin kohteena olevan kaavoitusjärjestelmän heikko tuntemus. Ongelma kiteytyy huoleen erilaisten interventoiden ”vapaisiin markkinoihin” aiheuttamista ”markkinahäiriöistä”. Kauppakoulusta työelämään siirtyville ei mitä ilmeisimmin kerrota etukäteen, että ns. vapaita markkinoita ”ei oikeasti ole olemassa”, vaan kyse on vain eräänlaisesta jatketusta joulupukkihuijauksesta. Sikäli kun olen kilpailevia teorioita ymmärtänyt, joitain sääntöjä on aina olemassa. Jonkin asteista regulaatiota ei voi välttää, eivätkä kaupungin kokoiset muutokset myöskään ole helppoja. Ainoa reguloituja markkinoita pelottavampi yhteiskunnan tila on markkinoiden deregulaatio, jonka kämmintä ja kuppausta ajetaan osittaisella tiedolla. (Stiglitz, 2004)

Perusteiden perkausta

Peruskäsitteistö kaiken politikoinnin takana on kuitenkin ehyt. Omistusoikeus ja sen turvaaminen on yhteiskunnan yksilölleen monen muun oikeuden tavoin suoma etu. Järjestäytyneessä yhteiskunnassa näillä oikeuksilla on huomattava vaikutus taloudelliseen toimeliaisuuteen myös kustannuksia vähentävinä rakenteina. Oikeus rakentamiseen on kuitenkin ominaisuuksiltaan erityistä niin maaomaisuuden luonteen kuin sen jalostamisen aiheuttavan arvonnousumekanisminsa vuoksi (Virtanen, 2000, 14–26). Jo tältä osin maamarkkinoilla ei ole oikeastaan mitään tekemistä häiriöttömäksi idealisoitujen markkinoiden kanssa, vaan ne ovat oikeistolaisen tai vasemmistolaisen maapolitiikan kyllästämiä. Kaavoituksen ja säätelyn roolien ainoa ero näyttää olevan siinä, että vasemmistolainen ajattelu keskittyy hyvinvoinnin

3 Ainoa näitä talouden taikasanoja epämääräisempi on lupausten kyllästävä läpipoliittinen profetia 15-minuutin kaupungista. Toistaiseksi minulle on epäselvää, onko vallitseva innostus enemmän oikeisto- vai vasemmistoideologian mukaista. Mitään uusia avauksia suunnittelijoiden tai taloustieteilijöiden vanhoihin dogmeihin se ei kuitenkaan näytä tuovan.

jakautumiseen ja oikeistolainen puolestaan korostaa jaettavan määrän kasvattamista (Pursiainen & Saarimaa, 2016).

Näkökulmia on hankala yhdistää, koska tavoitteet puhuvat toistensa ohi. Rakentaminen, jolla talouden hyveitä kaupunkisuunnittelussa tavoitellaan, tapahtuu mittakaavatasolla, jolle taloustieteilijöiden tarjoama ”uusi” argumentointi on varsin likinäköinen. Vaikka työvoiman tiheyden kaksinkertaistuminen lisää työvoiman tuottavuutta viidellä prosentilla (Loikkanen, 2011), on vaikea tunnistaa minkälainen kaupunkirakenne sen tuottaa. Ei riitä, että kantaa huolta naapuritontin mahdollisista negatiivisista ulkoisvaikutuksista (Pursiainen, 2021), vaan on pystyttävä osoittamaan positiivisten ulkoisvaikutusten kohdentuminen niille, jotka uuden rakennuspaikan potentiaalin ovat luoneet (Joutsiniemi ym., 2021). Kukaan kaupunkipoliittiseen keskusteluun osallistuva ei ole valmis nielemään taloustieteen filosofikuninkaan tarjoamaa ratkaisua. Asukkaalle on nimittäin turha mennä kertomaan, että kalliille paikalle rakentaminen hyödyttää kaikkia, jos näin tapahtuu vain tavoittamattomassa joulupukinmaassa tai pitkällä aikavälillä, jolloin olemme kaikki kuolleet.

Haaste hyväksyttävästä muutoksesta ei ole vähäpätöinen, ja sen ratkaiseminen on vaivannut suunnittelua jo ennen kuin taloustieteilijät saapuivat kentälle mestaroimaan. Yleinen puhe suuremmasta hyvinvoinnista tai tehokkaammista asuntomarkkinoista (Pursiainen & Saarimaa, 2016) ei oikeastaan mitenkään poikkea niistä katteettomista lupauksista, joita suunnittelija-kollegat ovat jo vuosikymmeniä omassa tehokkuuspuheessaan syytäneet. Lopputulokselta on voitava vaatia niitä tavoitteita, joita on luvattu. Moni on saanut huomata, ettei tiivistäminen johtanutkaan palveluiden parantamiseen. Liikennetarve tai liikennemäärä ei vähene, vaikka väitetään rakennettavan joukkoliikennekaupunkia. Tehokkuushyötyjä saadaan vain siellä, missä häikäilemättömästi hyödynnetään vuosisatojen aikana tehtyä työtä. Viimeisin tiivistämisen aalto toi vielä mukanaan huonoimman asuntokannan, jota tähän maahan on rakennettu toisen maailmansodan jälkeen. Aiemmin pistemäisenä esiintyneen segregaaation uhat alueellistuvat, ja pöhinää löytää enää kehätien marketeista.

Hämäystä vai hegemonia

Edellä kuvatussa talouden ja suunnittelun erittelyssä ei pitäisi olla alan kehitystä seuranneelle mitään yllättävää. Onneksi taloustiede on näkökulmitaan monin verroin tarkempaa kuin valta-asetelmia horjuttamiseen pyrkivä häiriöpuhe. Poikkeuksellisen kattavan kuvan taloustieteen erilaisista yhteiskunnallisista kytkennöistä löytää Seppo Laakson ja Heikki Loikkasen kirjasta *Kaupunkitaloustiede* (2004). Jokainen kirjan tenttynyt saa selvän käsityksen

kaupunkitalouden roolista osana kansantaloustiedettä, endogeenisista malleista keskustamuodostuksessa tai erilaisista epäonnistumisen mekanismeista ideologisina ääripäinä toimivien markkinoiden ja hallinnoinnin välillä.

Ehkä juuri siksi kaltaisiani taloustieteen ulkopuolisia kiusaa keskustelun argumenttien palautuminen lähes aina kaupungin perusmallien⁴ oletuksiin. Sosiaaliset kustannuksetkin ovat aivan todellisia vähintään niin kauan kuin taloustieteilijät ovat luoneet transaktiokustannuksista vapaan maailman (Coase, 1960). En pääsääntöisesti ole huolissani yksinkertaistetuista tuloksista, jotka tällainen mallipohjainen fyysikon maailmankuva antaa, vaikka esimerkeinä kuvattujen mallien oletuksista yksikään ei ole kohtuullinen. Keskeistä on enemmän mallien tapa välittää ilosanomaa.

Tärkeintä mallintajalle on välttää malli-sanan semanttisia ansoja: yksinkertainen ja esimerkillinen eivät ole sama asia. Mallioppilas on sellainen, jota toivotaan seurattavan, kun taas yhdyskuntarakenteen erilaiset sijoittumismallit ovat kohteensa yksinkertaistettuja irvikuvia, joista politiikalla ja interventioilla voidaan päästä eroon. Myös taloustieteilijöiden piirissä mm. Stiglitz (2004) on avoimesti hämmästellyt, kuinka innokkaasti vakavasti otettavat taloustieteen teoreetikot voivat vastailla kysymyksiin, vaikka idean pohjalla olevasta mallista puuttuu olennaisia komponentteja (kuten vaikkapa konkurssit).

Liian monet kaupunkia koskevista ajatuksista putoilevat mikro- ja makrotaloustieteen kiinnostaviin väleihin, joihin yleisten mallien knoppologialla ei päästä kiinni. Olisi varmasti kaikille hyödyllistä, että kaupunkisuunnittelun talousagitaattorit selvittäisivät keskenään nämä sisäiset oppiristiriidat, ennen kuin ryhtyvät opettamaan yhteiskuntatieteitä. Missä ovat suomalaisesta keskustelusta kaikki taloustieteen hegemoniaa ylläpitävät kiinnostavat tutkimusaiheet: missä on maantiede (*new economic geography*), missä on keskustelu epäonnistumisista (*failures*) tai järjestelmällisestä eduntavoittelusta (*rent-seeking*). Missä on organisaatio- tai byrokraatiotutkimus, informaation taloustiede tai käyttäytymistaloustiede. Erityisen häiritsevää on poliittisten näkemysten piilottelu. Samoissa keskusteluissa voidaan aivan pakkana viitata reguloitujen markkinoiden tuomiin vääristymiin ja seuraavassa lauseessa tehdä johtopäätöksiä vääristymät synnyttäneen datan pohjalta. Täytyy oikein

4 Oppikirjaesimerkkien yksinkertaistamisen tarpeesta tehdyt oletukset ovat suorastaan hulvattoman epärealistisia, kuten vaikkapa kotitalouden sijoittumisen perusmalli: "(1) Kaupunki on yksikeskustainen, toisin sanoen sillä on yksi rajattu keskusta, jossa sijaitsevat kaikki alueen työpaikat. (2) Kaupungin liikennejärjestelmä on säteittäinen ja tiheä joka suuntaan. Kaikki liikenne on työmatkaliikennettä asuinpaikan ja työpaikan välillä. (3) Kaupunki on pyöreä, tasainen ja samanlainen joka suuntaan. Kaikki tontit ovat muuten samanlaisia, paitsi että tonttien koot voivat vaihdella. (4) Kaupungissa ei ole julkishyödykkeitä eikä ulkoisvaikutuksia." (Laakso & Loikkanen, 2004, 147)

pidätellä irvistystä julkisuudessa esitetyn väitteen kanssa, että hintainformaatio kertoisi kaupunkisuunnittelusta kaiken olennaisen.

Väärät kuiskaajat

Mikä oikeastaan on julkishallinnon rooli tässä taloustieteen hämmentämässä sopassa? Olisiko paha kaavoittaja pakottanut rakentamaan kalliille paikalle tai houkutellut tekemään huonoja asuntoja normeja väljentämällä? Voisiko taloutta paremmin tunteva kertoa, oliko vuoden 2008 talouskriisiä seurannut asuntomarkkinoiden finansialisaatio (*financialization*), julkishallinnon tuet ja ulkomaista investointirahaa houkutellut asuntomyynti sittenkin vain virheellistä hintainformaatiota? Oliko niin, että ihmiset eivät oikeasti halunneetkaan huonompia ja pienempiä asuntoja vaan siitä oli muodostunut Giffenin hyödyke (Pekkarinen & Sutela, 2000). Voiko hintojen nousu syy olla sama kuin perunan hinnan nousu 1800-luvulla? Irlannin talonpojat eivät erityisemmin pitäneet perunasta ja sen kysyntä vain kasvoi, koska muuhun ei ollut varaa. Vaikka rakentamissektorin perunanviljelijät ovatkin tänään ahtaalla, keskustelua ei kannata lopettaa: perunareseptejä kaivataan, ettei myymätön sato pilaisi koko kellaria.

Anssi Joutsiniemi

Lähteet

- Allmendinger, P. & Thomas, H.** (toim.) (1998). *Urban Planning and British New Right*. London: Routledge.
- Allmendinger, P.** (2001). *Planning in Postmodern Times*. London: Routledge.
- Coase, R.** (1960). The Problem of Social Cost. *Journal of Law and Economics*, 3, pp. 1–44.
- Hayek, F.** (1998). Kohtalokas ylimieli. Jyväskylä: Art House.
- Heuru, K., Mennola, E. & Ryyänen, A.** (2008). Kunta – Kunnallisen itsehallinnon perusteet. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Von Herten, G.** (2007). Demokratian haaste. Jyväskylä: Gummerus.
- Joutsiniemi, A., Lönnqvist, H., Vaattovaara, M.** (2021). Kaupungistumisen kaksi ideologiaa ja kuningasansa. MustRead 7.7.2021.
<https://www.mustread.fi/artikkelit/kaupungistumisen-kaksi-ideologiaa-ja-kuningas-ansiantuntijat-vastaavat-heikki-pursiaiselle/>
- Krugman, P.** (1995). *Development, Geography and Economic Theory*. Cambridge: MIT Press.
- Laakso, S. & Loikkanen, H.** (2004). *Kaupunkitalous*. Helsinki: Gaudeamus.
- Loikkanen, H.** (2011). Kasautumisen edut, kaupunkialueen hallinto ja aluetaloudellinen kehitys. Teoksessa: Timo Hirvonen (toim.). *ESPONin anti arvioitavana. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen*, 40(201). pp. 16–29.
- Laki kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta 29.7.1977 / 603.**
- Laki kiinteän omaisuuden pakkolunastuksesta yleiseen tarpeeseen 14.7.1898 / 27.**
- Pekkarinen, J. & Sutela, P.** (2000). *Kansantaloustiede*. Helsinki: WSOY.

- Pursiainen, H.** (2021). Kaupungistumisen kolme koulukuntaa – markkinatalous, suunnitelmatalous vai filosofikuninkaiden valta?
<https://www.mustread.fi/blogit/kaupungistumisen-kolme-koulukuntaa-markkinatalous-suunnitelmatalous-vai-filosofikuninkaiden-valta/>
- Pursiainen, H. & Saarimaa, T.** (2016). Lisää markkinoita asuntomarkkinoille. Libera Analyysi.
https://libera.fi/wp-content/uploads/2016/02/Libera_Analyysi_Helmi16_A4_32s.pdf
- Raeste, J.-P.** (2023). Rakennusteollisuuden johtaja varoittaa suurtyöttömyydestä – 'Ensi keväänä tässä maassa ei rakenneta'. Helsingin Sanomat 2.9.2023.
- Stiglitz, J. E.** (2004). *Globalisaation sivutuotteet*. Jyväskylä: Like.
- Thatcher, M.** (1987). *Interview for Woman's Own*. 23.9.1987. <https://www.margareththatcher.org/document/106689>
- Uusitalo, P.** (1990). Yleinen etu, erityisintressit ja suomalainen vallankäyttö. Suomi 2017. Keskinäinen vakuutusyhtiö Suomi.
- Virtanen, P. V.** (2000). *Kunnan maapolitiikka*. Helsinki: Rakennustieto Oy.